

TYÖNEUVOSTO
Mikonkatu 4, PL 34
0023 Valtioneuvosto
puh. 09-645 593

LAUSUNTO

1.4.2004

Nro 1392-04

Diaarinro 2/2004

Lausunnonpyytäjä:

Suomen Ammattiliittojen
Keskusjärjestö

SAK ry

Asianosainen:

X:n yliopisto

Asia:

Varallaolovelvollisuus

Vireille:

8.1.2004

Lausuntopyyntö

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry on pyytänyt työneuvostolta lausuntoa siitä, onko X: yliopiston erillislaitoksen (Y:n tutkimuskeskuksen) käyttöinsinööri A ollut työaikalain (605/-1996) mukaisesti varalla, ja miten hänen mahdollinen varallaolokorvauksensa määräytyy, kun varallaolosta ei ole sovittu nimenomaisesti.

Työnantaja on käytännössä asettanut A:n varalle, mutta ei ole tarkemmin määritellyt varallaolon sisältöä eikä ole suostunut maksamaan varallaolokorvausta. Varallaolosta ei ole tehty sopimusta, mutta tosiasiaa työnantaja on edellyttänyt varallaolon kuuluvan virkamiehelle määrättyihin velvollisuuksiin, ja työnantaja on ilmoittanut eri viranomaistahoille A:n henkilöksi, johon voi ottaa yhteyttä ongelmassa kaikkina vuorokauden aikoina.

A:n määräaikainen virkasuhde on päättynyt 30.6.2003. Virkasuhteensa aikana A on ollut matkapuhelimitse tavoitettavissa vuorokauden ympäri, viikonloppuisin, juhlapyhinä ja loma-aikoina, ja ollut näin koko ajan työnantajan käytettävissä. Tilojen ja laitteiden, joihin liittyy erittäin suuri vahingonvaara, valvontaan ja häiriöihin liittyvät käytännön järjestelyt on rakennettu A:n varaan, ja koko järjestelmä on pohjautunut A:n tavoitettavissa oloon.

A:n matkapuhelimeen on soitettu vuorokauden kaikkina aikoina. Häneltä on pyydetty ohjeita puhelimitse, ja hän on arvioinut tapauskohtaisesti, vaatiiko asia hänen käyntiään työpaikalla vai ei. A on saanut kutsuja töihin suhteellisen usein vapaa-aikanaan (esimerkiksi kaasuvuodon takia). Ylityöt on korvattu 16.6.2002 lukien – sitä ennen A ei saanut korvausta työskentelystään työajan ulkopuolella.

A:n säännöllinen työaika viikossa on ollut 38 tuntia 15 minuuttia. Hänellä on ollut käytössään yliopiston gsm-puhelin, jonka välityksellä hän on ollut kytkettynä tutkimuskeskuksen hälytysjärjestelmiin. Puhelinnumero on ilmoitettu tutkimuskeskuksessa työskenteleville, ja se on ollut laboratoriotiloissa yhteydenotonumerona myös virka-ajan ulkopuolella tapahtuvia yhteydenottoja varten.

A joutui kesällä 2000 yksin vastuuseen tutkimuskeskuksen hälytysjärjestelmistä. Hän pyysi useaan kertaan varallaolon korvaamista, mutta yliopisto oli ilmoittanut, ettei sillä ollut mahdollisuutta varallaolon korvaamiseen. A:lle ei ole myöskään maksettu valtion virka- ja työehtosopimuksen 25 §:n mukaista hälytysrahaa.

SAK ry toteaa, että sen mielestä A on ollut työaikalain 5 §:n 1 momentin mukaisesti varalla, vaikka varallaolosta ei ole sovittu nimenomaisesti. A on ollut tosiasiallisesti matkapuhelimestaan tavoitettavissa niin, että hänet on voitu kutsua tarvittaessa työhön mihin vuorokauden aikaan hyvänsä, samoin kuin viikonloppuisin, pyhisin sekä vuosilomalla. Tällainen A:n velvollisuus on katsottava ns. vapaamuotoiseksi varallaoloksi, jossa oleskeluvelvoitetta ei ole kytketty tiettyyn kiinteään paikkaan. Varallaolo on korvattava työaikalain 5 §:n 2 momentin mukaan, ja korvauksen määrässä on otettava huomioon varallaolosta työntekijän vapaa-ajan käytölle aiheutuneet rajoitukset. SAK ry viittaa siihen, että työaikalain 5 §:n 3 momentin mukaan julkisen yhteisön virkamies ei saa kieltäytyä varallaolosta, mikäli se on työn laadun ja erittäin pakottavien syiden vuoksi välttämätöntä.

Lausuntopyynnön liitteenä olevassa 16.6.2002 päivätyssä sopimuksessa ylitöiden korvaamisesta on sovittu muun ohessa siitä, että jos A ”joutuu tulemaan työhön työajan ulkopuolella (vuosiloma,

viikonloput tai arkisin työajan ulkopuolella) ne korvataan hänelle virkaehtosopimuksen mukaisesti rahana.”

Asianosaisen kuuleminen

X:n yliopisto toteaa, että A:n tehtäviin kuului huolehtia tutkimuskeskuksen tilojen huollosta, ylläpidosta, käyttövarmuudesta ja turvallisuudesta, etenkin kaasuhälytys- ja sähkövarajärjestelmistä. Valvontajärjestelmäpalvelu on tilattu N:ltä, ja näin kaasu- ja sähkövarausjärjestelmät siirtyivät automaattisesti N:n järjestelmiin. Lisäksi tutkimuskeskuksen tiloja valvotaan myös videojärjestelmän avulla. Toukokuussa 2003 valvontajärjestelmiä on tehostettu.

A rikkoi toistuvasti yliopiston antamia ohjeita työajan käytöstä, ja A:lle oli useaan kertaan huomautettu, ettei hänellä ole varallaolovelvollisuutta. Paikallisneuvotteluissa 13.5.2003 professori B oli uudelleen ilmoittanut, ettei A:n kanssa ollut sovittu varallaolosta, ja ettei varallaolo kuulunut A:n tehtäviin. A oli vapaaehtoisesti pitänyt yliopiston gsm-puhelinta mukanaan. Puhelimeen oli soitettu muutaman kerran, ja A oli tullut soittojen perusteella työhön. Varallaolo on hoidettu N:n kanssa (24 tuntia vuorokaudessa).

Palvelussuhteen päättymisen jälkeen A on esittänyt vaatimuksia varallaolosta. B:n mukaan A oli tietoinen tehtävistään ja siitä, ettei häneltä edellytetä varallaoloa. A oli itse ilmoittanut joillekin tutkijoille, että hänelle saa soittaa. Tehty työaika on korvattu, mikäli A on tehnyt työstä ohjeiden mukaisen ylityöilmoituksen. Yliopisto katsoo, että A:n esittämät vaatimukset varallaolosta ovat perusteettomia.

Perustelut

Työaikalain (605/1996) 5 §:n mukaan työnantaja ja työntekijä voivat sopia siitä, että työntekijä on asunnossaan tai muualla tavoitettavissa niin, että hänet voidaan tarvittaessa kutsua työhön. Työaikalakia sovelletaan sen 1 luvun 1 §:n mukaan myös virkasuhteen perusteella tehtävään työhön. Näin ollen myös valtion virkamies voi sopia varallaolovelvoitteesta. Työaikalain mukaan varallaolovelvoitteen syntyminen edellyttää siis sopimusta. Sopimusta ei työaikalain mukaan tarvitse tehdä määrämuodossa, vaan se voi olla suullinen, kirjallinen tai hiljainen.

Valtion virkamiehen mahdollisuus sopia varallaolosta perustuu valtion virkamieslain (750/1994) 44 §:ään. Säännöksen 1 momentin mukaan virasto voi tehdä virkamiehen kanssa kirjallisen sopimuksen palvelussuhteen ehdoista eli virkasopimuksen. Virkasopimuksella voidaan sopia samoista asioista, joista voidaan solmia virkaehtosopimus valtion virkaehtosopimuslain perusteella. Virkasopimuksella ei voida heikentää virkaehtosopimuksin sovittuja ehtoja (HE 291/1993). Valtion virka- ja työehtosopimuksessa työajoista 30.11.2002 ei ole erikseen määrätty varallaolosta. Sopimuksen 2 §:n mukaan työaikalain alaisiin työntekijöihin ja virkamiehiin sovelletaan työaikalain 5 §:n säännöstä varallaolosta. Voidaan todeta, että kunnallisessa yleisessä virka- ja työehtosopimuksessa on seikkaperäiset määräykset varallaoloajasta ja erilaisten varallaolomuotojen korvaamisesta.

Työntekijä – toisin kuin virkamies ja viranhaltija – saa vapaasti päättää, suostuuko hän varallaoloon vai ei. Julkisyhteisön virkamies ja viranhaltija ei saa työaikalain 5 §:n 3 momentin mukaan kieltäytyä varallaolosta, mikäli se on työn laadun ja erittäin pakottavien syiden vuoksi välttämätöntä. Säännös johtaa siihen, että julkisyhteisö voi määrätä virkamiehen ja viranhaltijan varallaoloon, mikäli kysymyksessä on mainitussa lainkohdassa tarkoitettu peruste. Tässä asiassa ei ole annettu työaikalain 5 §:n 3 momentin mukaista varallaolomääräystä eikä työneuvoston

käsityksen mukaan esitetty lainkohdassa tarkoitettuja erittäin pakottavia syitä. Lausuntopyynnössä tarkoitettun virka-miehen varallaolo edellyttää siten sopimusta työaikalain 5 §:n 1 momentin pääsäännön mukaan.

Virkamiehen varallaolosta tulisi virkamieslain 44 §:n mukaan sopia kirjallisella virkasopimuksella. Lausuntopyynnössä kuvatussa tapauksessa osapuolet eivät ole sopineet varallaolosta kirjallisesti eikä asiakirjojen perusteella muullakaan tavoin nimenomaisesti. Yliopisto ei näytä myöskään määränneen A:ta varallaoloon. Vaikka virkasopimus on solmittava kirjallisesti, kirjallisen sopimuksen puutetta ei työneuvoston käsityksen mukaan voida pitää sellaisena pätemättömyysperusteena, jonka johdosta virkamiehelle ei voisi syntyä oikeutta korvaukseen vapaamuotoisesti sovitun varallaolon perusteella. Jotta varallaoloaika olisi korvattava, on kirjallisen sopimuksen puuttuessa kyettävä muulla tavoin näyttämään toteen, että osapuolten välillä vallitsee yhteisymmärrys varallaolovelvoitteesta.

Lausuntopyynnön mukaan työnantaja käytännössä edellytti A:lta varallaoloa muun muassa ilmoittamalla A:n eri viranomaisahoille henkilöksi, johon voi ottaa yhteyttä ongelmissa vuorokauden ympäri. A:lla oli käytössään yliopiston gsm-puhelin, jonka välityksin yhteydenottoja oli tapahtunut. Yliopisto sitä vastoin toteaa, ettei A:lla ollut varallaolovelvoitetta, mikä oli hänelle myös useaan otteeseen ilmoitettu.

Esitetyn aineiston perusteella ei ole mahdollista arvioida lopullisesti, ovatko olosuhteet olleet sellaiset, että niiden perusteella voitaisiin katsoa sovitun varallaolovelvollisuudesta. Monet seikat kuitenkin työneuvoston mielestä puhuvat tällaista päätelmää vastaan. Varallaolosta ei ole tehty lain edellyttämää kirjallista sopimusta. Työaikalain 5 §:n 2 momentista ilmenee lisäksi, että myös varallaolon korvaamisesta on sovittava, mutta tässä tapauksessa sellaista sopimusta ei ole esitetty. Edelleen työaikalain 5 §:n 1 momentissa asetetaan ehtoja varallaolon pituudelle ja toistuvuudelle. Säännöksen tarkoituksena on estää varallaolon muodostuminen työntekijälle kohtuuttomaksi raskuudeksi etenkin niissä tapauksissa, joissa varallaolovelvollisuudesta on sovittu pidempää jaksoa kuin kertaluonteista varallaoloa varten. Lausuntopyynnössä esitetyn mukaan varallaolon kesto ei olisi millään tavoin rajoitettu, vaan kysymys olisi määräämättömän ajan kestävästä ympärivuorokautisesta varallaolosta. Sopimusta tällaisesta, virkamiehelle korvaukseen oikeuttavasta varallaolosta voidaan pitää poikkeuksellisenä. A:n vapaa-aikanaan saamat kutsut työtehtäviin ja niiden perusteella tehty työ pikemminkin muistuttavat työneuvoston käsityksen mukaan niin sanottua hälytysluonteista työtä, jollainen ei edellytä varallaoloa.

Edellä sanottu huomioon ottaen työneuvosto ei pidä tarpeellisenä käsitellä yksityiskohtaisesti varallaolosta suoritettavaa korvausta. Työaikalaisissa ei ole säännöstä siitä, miten niin sanottu vapaamuotoinen varallaolo korvataan, jos korvauksesta ei ole tehty lain edellyttämää sopimusta. Oikeus-kirjallisuuden mukaan se, että korvauksesta ei ole sovittu, ei johda varallaoloa koskevan sopimuksen pätemättömyyteen tai siihen, ettei varallaolosta tulisi suorittaa mitään korvausta. Suoritettavan korvauksen on tällöin oltava kohtuullinen ja sen suuruus tulee arvioida tapauskohtaisesti. Jos varallaolosta on käytännössä maksettu korvausta, voi tällaisen menettelyn perusteella syntyä hiljainen sopimus, ja jatkossakin korvaus suoritetaan samalla tavoin (ks. Tiitinen ym. Työaikalaki 1996, s. 87). Näihin näkökohtiin voi myös työneuvosto yhtyä.

Jos korvauksesta ja sen perusteesta ei A:n asiassa päästä yksimielisyyteen, riita voidaan saattaa asianomaisessa järjestyksessä tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tällöin on esitettävä myös nyt puuttuva selvitys varallaoloa koskevan sopimuksen syntymisestä.

Lopputulos

Lausuntopyynnössä kuvattua virkamiehen tavoitettavissa oloa hänen vapaa-aikanaan ei esitetyn, osin ristiriitaiseksi jääneen selvityksen perusteella ole pidettävä työaikalain 5 §:ssä tarkoitettuna varallaolona.

Sovelletut oikeusohjeet

Työaikalaki (605/1996) 5 §.